

Ernst Bloch: Espai per a la Utopia. Un projecte de Francesc Abad, 2010 - 2017

Martí Peran

Professor de Teoria i Crítica de l'Art, Universitat de Barcelona

Concepció i direcció del projecte: **Francesc Abad**

Assessorament filosòfic: **Claudia Kalász**

Edició i so: **Adolf Alcañiz**

Càmera: **Adolf Alcañiz**

Lloc i dia de l'entrevista: **Barcelona, 28-6-2010**

© del contingut de l'entrevista: **Martí Peran**

L'art contemporani després el fracàs de les utopies de massa #00:00:09-3#

Durant aquests darrers vint anys estem assistint des de l'art contemporani a una revisió dels projectes utòpics moderns, sobretot dels projectes d'utopia de massa, una revisió radicalment crítica que posa en evidència fins a quin punt varen derivar en fracassos. De tota manera, em sembla que la relació entre art contemporani i utopia és molt més rica que aquesta revisió dels fracassos, de la modernitat socialista o de de la modernitat capitalista.

En l'interior d'aquesta modernitat evidentment l'arquitectura jugava el paper de ser-ne el paradigma d'aquell projecte. Quan l'art contemporani revisa l'arquitectura moderna, la revisa precisament en virtut de la seva consideració com a punta de llança d'uns models de viure, per uns models de masses, per uns models col·lectius. Per a models de viure que han denotat clarament el seu fracàs. Aquesta és una línia de treball de l'art contemporani, la revisió de les utopies modernes, socialistes o capitalistes. Sovint és molt interessant, la capacitat filològica que té de recuperar detalls d'aquells projectes utòpics de masses i soscavar-los, estripar-los i posar en evidència les seves tensions internes, les seves paradoxes internes. Però no és aquesta, l'art contemporani prospectiu que treballi l'esperit utòpic. És una revisió que moltes vegades s'acaba instal·lant en un cert escepticisme per part de les pròpies pràctiques artístiques i un cert escepticisme que de vegades acaba convertint fins i tot també l'art contemporani en un exercici escèptic, desencisat i molt poc prospectiu.

Hi ha una cosa que em sembla molt interessant durant aquests darrers anys, que potser tindria algun punt d'encontre amb el vostre guió general de treball, i és el fet de com a Europa les coses que s'estan fent en la producció artística, la majoria de les coses interessants són molt retrospectives i introspectives. La pràctica de revisar els nostres fantasmes, de rehabilitar passats silenciats, de revisar discursos que havien estat massa menystinguts o massa perifèrics dirigeix les mirades enrere. Són mirades enrere en les quals la visió d'unes narratives utòpiques ocupen un lloc de privilegi.

Però contràriament a això, sobretot a Centre Amèrica i Sud Amèrica el més interessant que s'està fent no és retrospectiu. És absolutament prospectiu. És absolutament generatiu de possibilitats, de necessitats, de camins per fer, de coses que s'han de llaurar encara. I en aquest sentit diguem-ne, l'art contemporani centreamericà i sud-americà potser no s'omple la boca tant fàcilment del concepte d'utopia, però genuïnament és més fidel al mateix esperit utòpic, de generar trajectes per endavant.

La necessitat de microutopies no ideològiques #00:04:02:09#

I per bellugar-nos fins i tot dins de la constel·lació de pensadors en l'òrbita de Bloch, com podria ser un cèlebre historiador de l'art com és Arnold Hauser, que en el seu moment va explicar perfectament bé com la consideració de l'art com a arma ideològica era molt més efectiu quan acomplia aquesta expectativa d'una manera no explícita, no literal no frontal, que provocaria en el seu torn un rebuig. Tal i com es va posar en evidència amb el Realisme Socialista.

En canvi les autèntiques possibilitats de desenvolupar una feina efectiva com a arma ideològica passen per fer créixer aquell esperit crític al darrere d'un comportament aparentment més hipotèticament neutre. I és una mica en aquest mateix sentit que et dic: L'art que parli explícitament de la utopia i per extensió l'art que s'instal·li literalment en aquell adverbi de negació moltes vegades és el menys efectiu. I com va ensenyar el propi Bloch, de vegades, és troba en aquelles manifestacions estètiques que són menys ambicioses: l'art popular, el circ, la iniciativa privada, la carta privada. Són aquells petits submóns, allà on la imaginació, el somieig, la potència creativa es cultiva, creix i allà on al cap d'avall va generant la llavor de possibilitats d'altres. De possibilitats noves.

En el capitalisme tardà la potència estètica ha de ser la pedrera de la creació de la subjectivitat #00:06:00:17#

Hi ha una altra idea molt escarida, però riquíssima de pretendre això, em sembla, i d'il·luminar-ho adequadament, que és apel·lar, recordar que l'esperit utòpic bàsicament consisteix amb el compromís de no-reconciliació amb cap condició que et vingui donada per la realitat. És el compromís de no-reconciliació amb cap condició donada de la realitat. La qual cosa obliga en primer lloc a una constant renovació. Per tant no hi ha solució utòpica, no hi ha un port, no hi ha un punt d'arribada. Qualsevol solució utòpica ha de ser renovada constantment des d'aquest compromís de no-reconciliació. I en l'altre lloc, i això és molt, molt important: En què es tradueix la idea de la utopia en un context com el nostre, en el d'avui, en l'horitzó del present? Segurament es converteix en la desfeta d'aquells models de projecte utòpic de massa. I, com a alternativa, la reubicació de l'esperit utòpic en la subjectivitat individual. És a dir, en el compromís de no-reproducció dels models de subjectivitat donats.

I aquí, em sembla que hi ha una veta que és molt, molt, molt important de desenvolupar: L'autèntica acció, no microutòpica, sinó en primera instància micropolítica. La micropolítica no és el gest polític de petita escala. La micropolítica no és "jo a casa reciclo i tinc consciència ecològica" o "jo practico una abstenció conscient en les convocatòries electorals i reclamo que aquesta abstenció sigui reconeguda com a gest polític". La micropolítica no són aquests petits gestos d'escala menuda. La micropolítica és al revés. Lo que fa és apel·lar a l'experiència política fundacional que és la de ser autor del teu propi model de subjectivitat.

La micropolítica és ser responsable del teu propi model de subjectivitat, sense reproduir mecànicament tots aquells models de subjectivitat que venen oferts pel mercat. El capitalisme tardà és bàsicament una gran fàbrica de subjectivitat. Per tant, el que ens ofereix sobretot són subjectivitats que podem adquirir, que podem comprar. Davant d'aquesta facilitat per a acoblar-nos a models de subjectivitat, l'autèntic esperit micropolític, i per extensió la microutopia, és el de no comprar-ne cap. I desenvolupar un model propi de ser. I és aquí on la potència estètica hi juga un paper fonamental. És a dir, la reinvençió d'aquest subjecte polític que necessàriament requereix el subjecte estètic.

A l'art, la utopia es configura en el temps real del present. #00:09:06:08#

Metodològicament, ens hauríem de pronunciar respecte de si cal pensar que la utopia requereix resoldre una dialèctica entre passat i futur determinada o, contràriament, si cal pensar que la utopia ja no es pot resoldre en termes dialèctics entre passat i futur. I llavors, necessàriament ha de ser una apologia de l'experiència de les necessitats del present i dels imaginaris del present. Em sembla que metodològicament és una disjuntiva davant la qual ens hauríem de pronunciar. D'alguna forma, el que estic dient es pot traduir en aquests altres termes que són més vastos, de més amplada. Precisament a Europa i al món occidental, el *mainstream* és igual, des de Jameson fins a tota la colla que ens estan proposant rehabilitar narracions del passat que varen quedar escapçades sense que haguessin de posar en evidència la seva capacitat efectiva de projecció sobre el món real. Estan definint clarament que no hi ha utopia si no és des d'aquesta dialèctica entre passat i futur.

Jo penso que el món de l'art està assajant una altra cosa. Que és la de dir: Escolteu, l'única utopia s'aixeca des de la construcció d'una subjectivitat lliure utilitzant totes les potències del subjecte, entre elles la seva creativitat, en experiència present, en temps real. I és això que construeix un model que en cas de mantenir-lo sempre atiat, aquest subjecte en llibertat, és l'únic que mantindrà viva també la línia de desenvolupament de l'esperit utòpic. És el compromís de no-reconciliació amb cap condició donada de la realitat.

Vull dir que en aquest sentit, i mai ho havia pensat pas així, però se'm acut ara, en aquest sentit, pensar la utopia des de la filosofia, creix en un direcció. Pensar la utopia des de la producció artística apunta cap a una altre direcció. Són dues metodologies molt diferents de pensar la utopia. Aleshores, aquells projectes artístics que revisen l'arquitectura moderna pertanyen al relat filosòfic per entendre'ns. Pertanyen més a la lògica d'aquell relat filosòfic que pensa la utopia des de la dialèctica entre passat i futur. Mentre que hi ha altres pràctiques que, sense esmentar-la, la construeixen en el temps present.

El joc com a espai de la llibertat #00:11:50:08#

Jo no he treballat mai sobre Bloch fins el punt de conèixer-lo en detall. Però és més que previsible, que al darrere de Bloch el pes, l'ombra de la filosofia clàssica alemanya és absolutament latent. En conseqüència, segurament amb Bloch no estaríem tampoc tan lluny d'aquell impuls de joc, l'absència del qual – segons Schiller - va provocar el fracàs de la revolució burgesa, de la Revolució Francesa. La revolució fracassa perquè l'home no està prou educat en l'impuls lúdic, en l'activitat sense fi. Traduït a unes altres paraules: perquè l'home no està prou educat en la seva pròpia llibertat, en la seva pròpia potencialitat.

D'alguna manera, el que està proposant Bloch, és precisament ni un realisme socialista, ni un art social, en el sentit ordinari del terme, sinó que està apel·lant a aquelles pràctiques purament imaginatives d'art popular, fins i tot del circ. Em sembla que l'apologia del circ de Bloch és molt interessant i té una dimensió política poderosíssima, que és aquesta: la d'una forma com un espai de joc, com un espai d'imaginació. Si es cultiva aquest joc i aquesta imaginació, l'aprenentatge, l'autèntica pedagogia de la llibertat quedarà prou falcada perquè després es pugui endegar un projecte revolucionari. La cadència o la secuencia és aquesta. Primer educa't en la llibertat, i educat en la llibertat estaràs en condicions d'articular un projecte revolucionari

No ens oblidem d'aquelles pràctiques d'art contemporani que aparentment, no són res, però que en canvi són un espai d'atiament d'allò que es va dir "el joc"

en el seu moment. També és veritat que hi ha molta banalitat, també es veritat que hi ha molta mercantilització, també es veritat que hi ha estupidesa franca i explícita. Però també es veritat que hi ha esperit lúdic, esperit juganer, en el sentit de potència política. Hi ha molts artistes contemporanis que, quan revisen la tradició utòpica, la revisen críticament, perquè en tant que projecte d'utopia de masses va fracassar. Moltes vegades el que fan és agafar el referent d'aquell projecte utòpic per ironitzar sobre ell, reconstruir-lo críticament i convertint aquell mateix objecte que era model del discurs utòpic en un objecte amb valor d'ús.

La conversió irònica de la *Torre de los Vientos* (Gustavo Fonseca) com a exemple d'una "utopia de baixa intensitat" #00:14:49:00#

Quan un artista com Domènec agafa la *Torre de los Vientos* de Gustavo Fonseca [Mèxic 1968] –de l'arquitecte uruguaià, que d'alguna manera representa Le Corbusier de l'Uruguai– i converteix aquella arquitectura moderna que com a figura de zigurat d'alguna forma connecta el cel amb la terra, i que està tintat d'aquestes voluntats universalistes, i acaba convertint allò en una *taquería*, en una *taquería* ambulant, el què està fent és injectar en l'objecte simbòlic, que només tenia qualitat d'objecte simbòlic, un valor d'ús, perquè el converteix en una *taquería* que ha de funcionar com a tal (vendre *tacos*). I la gent ha de poder comprar un taco i se'l ha de poder menjar i ha d'estar en perfectes condicions.

Aquesta injecció de valor d'ús sobre l'objecte simbòlic, és exactament, el gir, el desplaçament, com deia abans, entre pensar la utopia com una dialèctica passat - futur, com una narració, com una especulació narrativa, o contràriament traslladar-la en l'horitzó del present. Aquí no hi ha més esperit utòpic que el que neix de l'experiència en temps real, ara traduïda en aquesta injecció de valor d'ús. El gir és aquest. És a dir, què és el que està fent l'art contemporani que parla de la utopia? És bàsicament això: rebaixar la seva intensitat injectant-li valor d'ús.

El que la utopia tradicional, convencional, es resolia només en termes d'objecte simbòlic a aquest mateix objecte simbòlic ara, se li injecta, se li infecta amb valor d'ús. I aquest desplaçament em sembla que és molt interessant. Estic pensant en el Eugeni Bonet d'Amèrica Llatina, el Bonet del grup Austral i de totes aquestes iniciatives, que respecten molt els protocols moderns, convencionals, absolutament bondadosos, absolutament ben intencionats, però que al cap davall cauen una mica en els paranys coneguts. Bonet no deixa de pensar en aquell moment un cert messianisme de l'art, que és una altra manera ..., podríem trobar un altre punt d'inflexió en això. Ell continua pensant amb aquella clau moderna. Un cert messianisme de l'art –fins i tot kandinskià– segons el qual l'artista és el que pot arrossegar el carruatge. És el que, instal·lat en el vèrtex del triangle, és el que dissenya els escenaris per a la vida, convençut de que es poden aplicar a qualsevol forma de vida. Perquè com a tals els escenaris són universals.

I aquest messianisme és un altre dels punts d'inflexió que les pràctiques artístiques contemporànies, han posat en evidència. I que han posat en entredit. La funció de l'artista no és pas la de conduir la col·lectivitat cap a solucions comunals. La funció de l'artista és la de construir un espai de llibertat, convertir-se en un model d'aquesta necessitat de reinventar-se com a subjecte constantment i no adquirir models de subjectivitat donats. El messianisme és una altra cosa, i el Bonet, em sembla que amb tota la bona intenció –que aquest és un element que evidentment ningú els hi posa pas en entredit– el Bonet queia en aquest parany també.

La nova utopia del posthumanisme neix fora dels mecanismes del mercat #00:18:36:24#

En relació a això que dius de la vulnerabilitat i la fragilitat, adona't d'una cosa. Davant d'aquella vulnerabilitat humana, de fet la primera utopia és justament la superioritat moral del subjecte. És l'humanisme com a apologia de la superioritat moral del subjecte que des d' aquesta superioritat contraresta la seva vulnerabilitat física, la seva finitud, la seva fragilitat. A dia d'avui, la utopia humanista, d'alguna forma ha estat substituïda per una nova utopia que entre línies està madurant veloçment, que és la utopia del posthumanisme. En la que d'alguna forma som responsables de alliberar-nos del destí anatòmic. I podem, a través de les tecnologies, a través de l'enginyeria genètica, a través de...fins i tot la duplicació d'identitat en l'espai digital multiplicar-nos més enllà de les nostres limitacions. I és una utopia del posthumanisme, és una utopia que la cultura contemporània està desenvolupament abastament.

No en nom de la utopia en un sentit literal altre cop, però en canvi és una utopia posthumanista que substitueix la utopia humanista que en realitat es limitava a apel·lar a la nostra superioritat moral per suportar la fragilitat i la vulnerabilitat a la que feies referència. Aleshores la cultura contemporània, d'una banda està explorant aquest posthumanisme com a un projecte utòpic, com a un projecte utòpic determinat. I ho fa, evidentment, fora de les lògiques del mercat. Absolutament fora de les lògiques del mercat. L'únic que té a veure el mercat amb això, és la renovació tecnològica. La renovació tecnològica si que va de bracet amb el mercat. Aquest projecte utòpic, com qualsevol altre, necessita d'uns instruments que li atorguen un avenç que ha estat directament vinculat amb el mercat. No hi ha un avenç tecnològic que no estigui conduït per uns interessos comercials. I si no hi han instruments, aquell mateix projecte posthumanista, tampoc es pot desenvolupar i tampoc pot madurar.

Però això va passar també a l'humanisme, exactament el mateix. Estava vinculat també a tractats comercials i a una mobilitat que estava ja ordenada des de la lògica del comerç. És a dir, els coneixements que permeten créixer a la utopia humanista són coneixements arrelats en la mobilitat comercial. Els coneixements que l'animen i que li orienten, són coneixements que estan payoutats, organitzats per la mobilitat d' un comerç ja absolutament desenvolupat en aquell moment.

Aquesta distinció entre unes pràctiques artístiques, alliberades o no del mercat, tampoc em sembla que sigui un punt d'inflexió gaire eloqüent. Vull dir, de molt temps ençà, sabem que hi ha un mercat artístic que com a tal té les seves lògiques, els seus protocols, els seus interessos, però la realitat del mercat, que com a tal funciona més o menys adequadament, fins i tot és objecte d'anàlisi, d'estudi. No ho és pas en facultats com aquesta, la Facultat de Belles Arts, però és objecte d'estudi aquí davant a la Facultat de Dret, Economia i Empresa. Clar, és allà on s'han de discutir drets d'autor i gestió de drets d'autor, i problemes de reproducció i polítiques de difusió perquè s'incrementi el valor de canvi de l'objecte. Però aquests no han estat mai els inputs que han organitzat el debat estètic.

Els entrebancs de la utopia arquitectònica #00:23:01:20#

La utopia arquitectònica té un entrebanc insalvable i és que pretén resoldre's en termes espacials. I és igual l'escala d'aquesta solució d'un espai utòpic. L'arquitectura és una solució espacial per a la utopia de gran escala o de petita escala, de microconstrucció. Però és pensar la utopia en termes espacials. Si dissenyem un espai d'aquestes característiques, la vida que es desenvolupa en l'interior de l'escenari, d'aquesta solució espacial, serà una vida feliç.

L'arquitectura, fins i tot més ben intencionada, necessàriament resol la utopia en termes espacials. El que estem plantejant amb tot el que hem dit fins hores d'ara de les pràctiques artístiques és la possibilitat de repensar la utopia en termes temporals. És l'únic que s'escau en aquella definició de no-reconciliació amb cap condició donada per la realitat. Això és una experiència temporal, no és una experiència espacial és una experiència en el temps.